

ОКСАНА ДАНИЛЕНКО,

доктор соціологічних наук, професор кафедри політичної соціології Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна

Соціальні проблеми: від смислової морфології соціуму — до інтерпретацій

Смислова морфологія соціуму / За ред. Н.Костенко. —
К.: Інститут соціології НАН України, 2012. — 422 с.

Коли я вперше почула, що в Інституті соціології НАН України видано нову книгу “Смислова морфологія соціуму”, то вже в самій назві відчула особливу магію тяжіння, що було зумовлене, як на мене, тим магічним поєднанням контекстуальних полів, що створюються поняттями “смысл”, “соціум” і “морфологія”. Кожне з них передбачає множинність і багатовимірність інтерпретацій. Кожне з них релевантне темам, що мене цікавлять. І зненацька — всі три поняття в одній назві, що запрошує зануритися в глибину пізнання, як символічний “Ірис” Германа Гесе вабить зануритися в цю “таїну таїн квітки”, наблизитися до розв’язання вічної загадки смислів, показуючи одночасно з багатогранністю, складністю предмета дослідження. І так хотілося, щоб у мене в руках опинилася ця книга, щоби зрозуміти, як вирішують ці питання автори.

Проблематика книги “Смислова морфологія соціуму” пов’язана із багатьма моїми дослідницькими інтересами, наприклад: із вивченням конфліктного потенціалу соціокультурних ідентичностей через мову і текст, з аналізом політичних конфліктів у контексті соціології повсякденності (через “смыслову будову соціального світу” А.Шюца), з інтерпретацією морфології казки як моделі встановлення міжособистісної гармонії (через морфологію казки В.Я.Проппа) тощо. Ознайомившись із текстом, я збагнула, що кожен соціолог (і не тільки соціолог) знайде в цій книжці те, що буде дотичним до його дослідницьких завдань, збагатить методологію пізнання різних модусів соціального через виявлення “смыслової морфології соціуму”, зможе побачити багатоманіття варіантів тлумачення цієї проблеми талановитими українськими вченими, надихнеться на нові дослідження.

У книзі “Смислова морфологія соціуму” (за ред. Н.Костенко) показано актуальність дослідження різноманітних проявів соціального в контексті проблеми смыслу. І смыслова морфологія виступає як внутрішній каркас суспільства, що стає видимим лише під певним кутом зору (саме такий варіант фокусування показано в книзі), і таке бачення утримується через зв’язок смислів та інтерпретацій їх із цінностями, що виявляється в різноманітних сферах: релігія, інтернет-середовище, те-

лебачення, інтелектуальні практики, конституювання ідентичності та ін. У книзі акцентується увага на тому, що “є можливість подивитися на світ людей, культуру і суспільство зі смислової перспективи... Треба лише ледь-ледь повернути об’єктив, аби ця перспектива стала зримою” (с. 58).

Важливий момент полягає в тому, що попередні дослідження авторського колективу, котрі дістали відображення в публікації низки монографій у період від 2002-го до 2009 року, зокрема ті, що відображають емпіричні дослідження, визначили необхідність підготовки до публікації власне цієї книги, в якій приділено особливу увагу проблемі смислу. У вступі йдеться: “У попередніх роботах авторського колективу увага фокусувалася на соціокультурних відмінностях і нерівностях, які виробляються і відтворюються згідно з демографічними і статусними підставами, типологіям культурних ідентичностей і споживання медіа, субкультурною варіативністю соціуму. Серед визначальних регуляторів диференціації суттєва роль належить також суб’єктивним значимостям, смислам, здатним організовувати індивідуальні та колективні дії” (с. 5–6).

Тож які грані інтерпретації смислової морфології соціуму пропонувано в даній книзі? Передусім сама структура книги визначає три основні рівні інтерпретації у трьох розділах. Перший розділ — “Перспективи смислу: аналітична рефлексія” — відображає “нові метафізики” в контексті проблеми смислу, висвітлює різноманітні методологічні підходи до розуміння смислу і виявляє пов’язані з цим методологічні напруженості (як це подано в підрозділах Н.Костенко), і це задає загальні орієнтири подальшої концептуальної логіки книги. Подальший розвиток аналітичної рефлексії перспектив смислу містить конкретизацію означеного проблемного поля в рамках культуральної соціології через пошук смислів соціального життя (у підрозділі, написаному Л.Скоковою). У соціологічному описі “нових метафізик” Н.Костенко, інтерпретуючи знання про смисли, говорить про виявлення методології *глибини і поверхні*, і водночас зазначає: “Доречніше, мабуть, відсилання до “таємного та явного”, або ж “невимовного та очевидного” знання про смисли, але лише для того, щоб увиязити тривкість романтичної алюзії, котра одразу виникає, щойно ми заговоримо про смисл”. Це пов’язане, на думку автора, із тим, що містики, художники, філософи всіляко оберігають такий дискурс, наголошуючи його важливість і сакральність, зокрема при розгляді смислу як зв’язку живих і померлих. Такий акорд метафор задає сприйняття “соціологічного опису” у взаємозв’язку з різними традиціями інтерпретації смислів, а також указує на одвічність проблеми смислу, в усі часи розчиненої у філософському, релігійному, науковому знанні й у повсякденності. Активне застосування метафор у тексті дає змогу краще “вжитися” у різнолікій методології пізнання смислу та в суть методологічних дискусій. Як розуміти смисл? Як витлумачувати осмислену дію? Як відтворюються смислові порядки і “як їх дотримуються, незважаючи на вимоги системи”? У чому полягає специфіка інтерпретації смислу в культуральній соціології? Ці та інші питання перебувають в центрі уваги першого розділу і розкриваються через аналіз концепцій Ж.Дельоза, Н.Лумана, Е.Гусерля, Г.Гумбрехта, Б.Латура, М.Фуко, Р.Шарт’є, М.Вебера, Дж.Александера, А.Шюца, Ю.Габермаса та ін. У результаті формується “матриця смислових порядків”, що охоплює смислові порядки та смислові структури, смислові конструкти та способи і засоби трансмісії, кожен з яких розглядається в предметно-просторовому, часовому і соціальному вимірі (с. 51).

У другому розділі розглянуто різні варіанти легітимних смислових порядків. Тут подано переконливі теоретичні докази, взаємопов’язані із концептуалізованою в першому розділі “матрицею соціальних порядків”, а також аналіз даних емпіричних досліджень, які унаочнюють, що конструювання і розшифровка смислу дедалі більше актуалізується застосовно до різноманітних царин соціуму, які являють собою різні грані смислового світу: цінності та смисли виступають як компоненти

соціокультурної реальності (А.Ручка); інтелектуальні практики зорганізуються і реорганізуються смисловими порядками (С.Макеєв); смисли є суттєвим компонентом конституювання етнічності (Л.Аза); виникають нові смисли і значення медіального, в тому числі пов'язані з появою електронних медіа, що веде до “страстей за реальним” і до “страстей за тілом”, до “постлюдського в суб'єкті” (М.Наумова); трансформуються можливості телебачення як транслятора смислів (Р.Шульга); відбувається зміна інтерпретацій релігії в мінливому полі смислів (М.Паращевін). При цьому методологія емпіричного дослідження ґрунтується на комбінації “кількісних й інтерпретативних версій аналізу смислових перспектив сучасного культурного виробництва і споживання, специфіки смислової трансляції текстів культури і смислових орієнтацій різних категорій громадян” (с. 8). Емпірична база при цьому виглядає переконливо: дані Інституту соціології НАН України “Українське суспільство” (2002–2011), Європейське соціальне дослідження (хвилі 2007–2009), ISSP (2009), а також результати серії фокус-груп. Поєднання глибокого теоретичного осмислення наявних смислових порядків із різнобічною емпіричною базою для фіксації цих порядків робить переконливими висновки авторів у другому розділі. Цінним також є підпорядкування другого розділу — “Легітимні смислові порядки” — загальній концептуальній логіці, окресленій у першому розділі, що полегшує сприйняття матеріалу як цілісності, хоча ідеї кожного з підрозділів є оригінальними та самостійними.

Третій розділ має назву “Смислова проекція дії”. Розпочинається він з підрозділу “Смислова сегментація соціуму” (Н.Костенко), де автор через інтерпретацію емпіричних даних переконливо доводить, що смислова сегментація українського соціуму багатшарова і полівекторна і що універсальні та лібералізовані смисли людського існування в різноманітних комбінаціях одухотворюють окремі соціокультурні сегменти (с. 312). Текст супроводжують таблиці та схеми, що характеризують смислову сегментацію українського соціуму.

Назви подальших підрозділів самі по собі є яскравими характеристиками представлених варіантів смислової проекції дії: “Будинок: реалії і проекції” (Л.Скокова), “Виправдання іммобільності в малому місті” (І.Мацко-Демиденко), “Рух смислів у глобальному інтернет-середовищі” (О.Зернецька), “Образи “єдиної Європи” та “європейськості” в сучасній українській літературі” (К.Тягло). У кожному із підрозділів міститься низка оригінальних авторських ідей, як і в попередньому розділі, об'єднаних спільною логікою концепції книги.

Загалом книга сприймається яскраво й образно і — відповідно до багатовимірності інтерпретації проблеми смислу — налаштовує не лише на раціональне розуміння смислів, а й на “співпереживання” і “спів-чуття”. Хотілося б наголосити також, що картини Джакомо Бала (1912, 1914) і Аліджера Боетті (1987), вміщені перед кожним розділом, створюють додатковий настрій у сприйнятті головних ідей “Смислової морфології соціуму”, слугують свого роду візуалізацією ідеї про багатоплановість (і навіть нескінченність) тлумачення варіантів співвідношення смислу та соціуму.

Те, що книга виросла з необхідності уточнювальної концептуалізації проблеми смислу в процесі інтерпретації даних конкретних соціологічних досліджень, визначає її додаткову цінність, оскільки увиразнює і зміцнює зв'язок соціологічної теорії і методології із соціальною практикою. Книга є цінною науковою працею, що буде корисною не тільки соціологам, а й філософам, культурологам, психологам і всім, хто цікавиться різноманітними формами прояву смислового універсуму, виявляє й інтерпретує смисли в різних видах соціальної комунікації, в різних формах соціальної дії та в різних варіантах смислової організації соціального порядку.